

Archeologische monumentenzorg in 2014

door Alexander Jager

Nationale Onderzoeksagenda Archeologie

De afgelopen twintig jaar heeft de Nederlandse archeologie belangrijke veranderingen ondergaan. Sinds de ondertekening in 1992 van het *Europese verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed* (het Verdrag van Malta of kortweg 'Malta'), worden archeologische waarden in toenemende mate meegewogen in de besluitvorming over de ruimtelijke inrichting van ons land. Door een herziening in 2007 van de Monumentenwet 1988 is het nieuwe rijksbeleid wettelijk vastgelegd. Werd vóór de wetwijziging gehandeld in de 'geest' van Malta, door de uitgangspunten van het verdrag toe te passen bij grote projecten, vanaf 2007 wordt ieder project in de ruimtelijke ordening getoetst op het aspect archeologie.

Bij toetsing op archeologie is sprake van een zorgplicht, gekoppeld aan het veroorzakerprincipe. Dit houdt in dat een verstoorder van bodemarchief (intacte archeologische waarden in de grond) een financiële en organisatorische verantwoordelijkheid heeft voor het veiligstellen van archeologische waarden. Dat kan door een vindplaats ongeroerd te laten of door deze te documenteren door middel van een opgraving.

Het nieuwe uitgangspunt bij de archeologiewetgeving genereert substantieel meer veldwerk, zodat overgegaan is tot liberalisering van het bestel, door de inschakeling van private ondernemingen bij opgravingen. Sinds 2001 mogen commerciële bedrijven - onder bepaalde voorwaarden - borend en gravend onderzoek uitvoeren en erover rapporteren. Hiermee is het aantal professionals in de archeologie aanzienlijk gegroeid. In het midden van de vorige eeuw werd archeologie nog bedreven door zo'n vijftig archeologen in dienst van universiteiten, enkele gemeenten en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Inmiddels is een veelvoud aan archeologen in dienst van een breed scala aan overheden en private partijen (gemeenten, provincies, bedrijven).

Uitvoering

Het meeste uitvoerende werk in de archeologie wordt thans verricht door bedrijven. Alleen partijen die erkend zijn door het College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK), nu opgegaan in de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB) en over een opgravingsvergunning beschikken mogen via veldwerk, zowel boringen als opgravingen, op actieve wijze archeologische resten opsporen en documenteren. Zij zijn daarbij gehouden aan de vaktechnische normen die zijn vastgelegd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). Toezicht op de naleving van de KNA berust bij de Rijksinspectie voor de Archeologie (RIA).

Initiatiefnemers in de ruimtelijke ordening, die verplicht archeologisch onderzoek moeten (laten) doen, kunnen zelf een uitvoerder selecteren. Gelijktijdig met de invoering van de marktwerking is een kwaliteitssysteem opgezet. In het huidige systeem van kwaliteitszorg zijn in de Nederlandse archeologie regels vastgelegd voor de uitvoering van onderzoek en zijn verschillende vormen van toezicht geformuleerd.

De wettelijke ontwikkelingen en het kwaliteitssysteem zijn specifiek op de vakwereld gericht. Maar één van de doelstellingen van 'Malta' is ook om het publiek in brede zin te betrekken bij de organisatorische kant van het onderzoek. In maatschappelijke zin dient archeologie niet alleen vertaald te worden in publicaties, open dagen en tentoonstellingen, maar moet ook de doelstelling van de onderzoeken transparant zijn.

Op welke manier kan een breed - geïnteresseerd - publiek betrokken worden bij actuele onderzoeksvragen, die bij de verschillende vormen van gravend onderzoek leidend zouden moeten zijn? Gezien het publieke belang en de investering van publieke en private middelen mag van de archeologische vakwereld verwacht worden dat zij inzage verschaft in de doelstellingen van het veldonderzoek. Welke kennis is op dit moment voorhanden en hoe breiden we onze kennis zinvol uit?

Op landelijk niveau is hiervoor de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA) opgezet. Dit document voorziet op een vernieuwende en wetenschappelijk verantwoorde manier in heldere beeldvorming over het verleden. Verder worden lacunes door middel van vragen zo concreet mogelijk benaderd. De NOaA is opgezet om op nationaal niveau de samenhang te bevorderen tussen de doelen en de prioriteiten van het archeologische onderzoek. 'Nationaal' betekent in dit verband nadrukkelijk niet dat de NOaA alleen betrekking heeft op archeologische waarden die van nationale (of internationale) waarde zijn. De NOaA is bedoeld als onderzoeksagenda voor het

gehele Nederlandse grondgebied (inclusief de Nederlandse wateren), voor *alle* archeologische verschijningsvormen en het *gehele* verleden, van de eerste menselijke occupatie van Nederland, zo'n 250.000 à 350.000 jaar geleden, tot omstreeks 1950 na Christus.

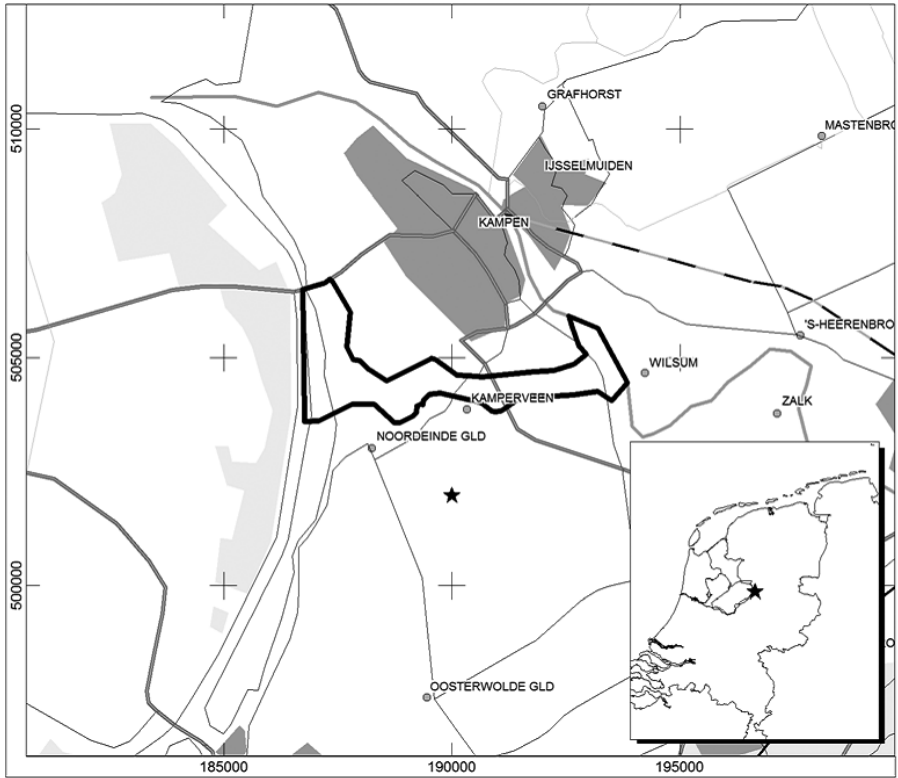
Een gemeentelijke archeologische onderzoeksagenda

Naast de NOaA wordt op dit moment ook gewerkt aan een aantal gemeentelijke, regionale en provinciale archeologische onderzoeksagenda's. Het is een goede zaak dat ook op lokaal en provinciaal niveau wordt gestreefd naar meer samenhang in onderzoeksdoelen en -prioriteiten. Dergelijke agenda's zullen over het algemeen complementair zijn aan de NOaA en bijdragen aan de lokale of regionale inkleuring ervan.

Het vaste land van Nederland is onder te verdelen in veertien archeoregio's, die elk een eigen ontstaans- en bewoningsgeschiedenis hebben. Een archeoregio is een gebied waarbinnen een globaal verband bestaat tussen landschap en bewoningsgeschiedenis, tussen landschapsvormende processen en tussen het ontstaan van archeologische vindplaatsen en het bodemarchief in het algemeen. Het grondgebied van de gemeente Kampen ten noorden van de IJssel, vormt de westelijke uitloper van het Overijssels-Gelderse zandgebied. Dat ten zuiden van de IJssel vormt de westelijke uitloper van het Utrechts-Gelderse zandgebied.

Het archeologisch bodemarchief in de gemeente Kampen is omvangrijk en gevarieerd. Het bestaat uit een rijke stadskern en een omvangrijk buitengebied met historische dorpskernen (waarvan twee met stadsrechten). Is de archeologie van de stadskern beperkt tot de periode vanaf de Middeleeuwen tot nu, de historie van het buitengebied reikt vanaf het heden tot ver in de prehistorie. Sinds duizenden jaren is onze streek in meer of mindere mate bewoond geweest en zijn er allerlei sporen van menselijk handelen in de grond terechtgekomen. De gemeente heeft de taak om de resten uit het verleden zo goed mogelijk te beschermen en het verhaal van het bodemarchief te vertellen.

De gemeente beschikt nog niet over een GOA (Gemeentelijke Onderzoeks Agenda), maar is voornemens deze op te stellen. Een archeologische onderzoeksagenda is één van de middelen om sturing te geven aan het archeologisch onderzoek. In de agenda staan, opgedeeld naar tijdvak, vraagstellingen die de manier van archeologisch onderzoek bepalen. Deze verschaffen een beter inzicht in het onderzoek bij een brede groep geïnteresseerden die daarover eventueel inhoudelijk kunnen discussiëren met archeologen. De

Ligging van plangebied het Reevediep. Naar ADC 2015.

gemeente geeft in de onderzoeksagenda ook prioriteiten aan binnen het archeologische bodemarchief. Zo kunnen op basis van de agenda verantwoorde keuzes gemaakt worden over wat wel en wat niet moet worden onderzocht.

Archeologisch onderzoek in de gemeente in 2014

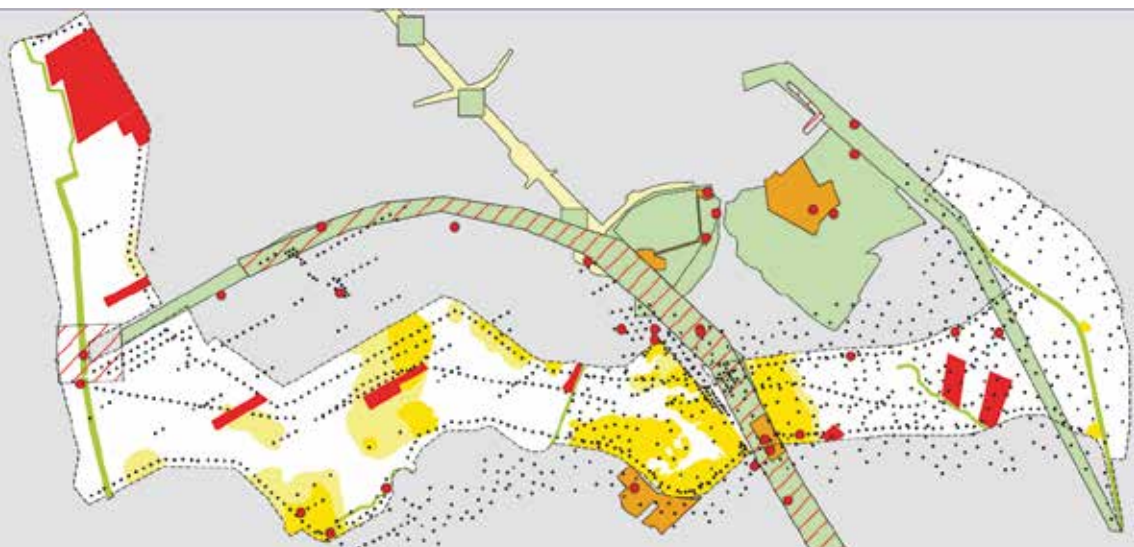
In Nederland worden talrijke maatregelen gerealiseerd in het kader van de waterveiligheid. Onderdeel hiervan is het project Ruimte voor de Rivier IJsseldelta. In dat kader is de gemeente Kampen betrokken bij een tweetal grote projecten: de uitdieping van de IJsselbodem (zomerbed) en de aanleg van het Reevediep. De zomerbedverlaging houdt in dat de bedding van de IJssel tussen de stadsbrug van Kampen en de eilandbrug bij het Ketelmeer over een lengte van 7,5 kilometer wordt verlaagd. De realisatie van het Reevediep

betekent de aanleg van een nieuwe zijtak van de IJssel. Beoogd doel van de maatregelen is een waterstanddaling van 41 centimeter bij extreem hoogwater bij Zwolle. Ook in gemiddelde situaties zal de waterstand iets lager zijn. De riviermaatregelen worden archeologisch begeleid. Verkennend onderzoek in het tracé van de zomerbedverlaging heeft geleid tot de spectaculaire vondst van de IJsselkogge. Uiteraard is in 2014 het definitieve onderzoek en de berging van de IJsselkogge in 2015 verder voorbereid. In 2014 is in het Reevediep een fors verkennend onderzoek uitgevoerd, waarbij diverse archeologisch kansrijke locaties zijn vastgesteld.

De realisatie van de zomerbedverlaging heeft ook gevolgen voor de uiterwaarden in het plantracé. Door de uitdieping van de IJssel verandert de waterstandshoogte en de frequentie waarmee het gebied onder water staat. Dit heeft effect op bestaande natuur, vooral op de kwetsbare habitat, zoals stroomdalgrasland, hardhoutoobos, kievitsbloemhooilanden en voedselgebieden voor steltlopers. Diverse maatregelen zijn in voorbereiding om de natuur in de uiterwaarden op peil te houden om daar de ruimtelijke kwaliteit, de toegankelijkheid en de mogelijkheden voor landbouw te verbeteren. Niet alleen aan de rivierdynamiek gebonden archeologie vond dit jaar plaats. De grootste stadskernopgraving in Kampen ooit, ter plaatse van Margaretha, werd dit jaar afgerond en er vond een groot onderzoek ter plekke van de Exercitieloods plaats. De uitwerking van beide opgravingen is in volle gang. Het onderzoek naar de stationslocatie is dit jaar afgesloten. Helaas bleek deze onderzoekslocatie geen onderzoekswaardig bodemarchief te bevatten.

Onderzoek in plangebied het Reevediep

Het Kamper grondgebied bestaat grotendeels uit een fraai rivierlandschap. De in de periode 1100-1500 ontstane delta markeert een glaciaal bekken dat in de voorlaatste ijstijd (het Saalien, 238.000 tot 128.000 jaar geleden) is ontstaan. Vóór het Saalien lag ons gebied in het stroomgebied van de Rijn. Tijdens een groot deel van het Saalien sneed het landijs de loop van de rivier af, maar na het glaciaal stroomde de rivier weer ons gebied binnen. Ongeveer 40.000 jaar geleden begon de Rijn zijn water via de Rijn-Maasdelta richting het Noordzeegebied af te voeren en stroomde er geen Rijnwater meer door het IJsseldal. Vanaf toen fungeerde de IJsselvallei als een verzamelbekken voor de afvoer van beken uit het oostelijk deel van de Veluwe en de Achterhoek. Dit systeem van samenvloeiende beken wordt aangeduid als de Oer-IJssel. De IJssel, of Gelderse IJssel, zo men wil, ontstond omstreeks 600 doordat de Rijn, via een zijtak, weer door het IJsseldal ging stromen.

Legenda

	archeologisch geofysisch onderzoek		locatie met archeologische indicatoren
	archeologisch booronderzoek		boorlocaties kaartbijlagen 2 en 3 (grotendeels niet-karterend)
	archeologisch proefsleuvenonderzoek		advieszone karterend en waarderend proefsleuvenonderzoek
	archeologische begeleiding		advieszone karterend bodemonderzoek (10 cm, 25x25 m. grid)
			aandachtsgebied historische dijken
			percelen waarvoor geen betredingstoestemming werd verkregen

Overzicht van het onderzoek in plangebied het Reevediep in 2014. Naar RAAP.

Tijdens de laatste ijstijd, het Weichselien (116.000 tot 11.500 jaar geleden) bereikten de gletsjers ons land niet, maar heerste hier wel een poolklimaat en kwam vegetatie nauwelijks tot ontwikkeling. De wind had vrij spel om het zand, dat voornamelijk via de rivieren aangevoerd werd, te verstuiwen. Zodoende ontstond in ons gebied een kaal zandlandschap dat reliëf verkreeg door werking van de wind. Door de extreme koude tijdens het Weichselien was veel water in de vorm van landijs gebonden, waardoor de zeespiegel lager was dan thans. De Noordzee was grotendeels drooggevalen. Ondanks de zandafzettingen bleef ons landschap een laaggelegen gebied. Na de ijstijd

zette een klimaatsverbetering in, kwam er weer vegetatie op, maar rees ook het waterpeil van de Noordzee. Op den duur werd Nederland een kustzone van de Noordzee. Het oprukkende zeewater blokkeerde de uitstroom van diverse rivieren, waaronder die van de Oer-IJssel. Vanwege de natte condities ontstond veenvorming in het westelijke en centrale deel van Nederland. Op den duur onderging ook ons laaggelegen landschap deze invloed en ‘verdronk’ letterlijk, met veenvorming tot gevolg. Door het ontstaan van de IJssel werd vanaf ongeveer het jaar 600 riviersediment over de veenlagen afgezet. In het aldus ontstane jonge landschap, met oeverwallen, komgronden en venen, was op den duur bewoning mogelijk. Ook tijdens de prehistorie moet bewoning in onze streek mogelijk zijn geweest. De bewoning in ons gebied tijdens de Middeleeuwen vormt dus een re-occupatie. Tussen de prehistorische en de middeleeuwse bewoning gaapt een kloof van eeuwen. Maar hoe lang is dit hiaat in de bewoningsgeschiedenis? Verder is ook onbekend wanneer en op welke locaties mensen tijdens de prehistorie in ons gebied gevestigd waren. Tot dusver is in onze gemeente maar één vindplaats uit de prehistorie vastgesteld, namelijk nabij de Melmerweg.

Een grootschalig onderzoek naar prehistorische bewoning zal in 2015 uitgevoerd worden ter plaatse van plangebied het Reevediep. Als gezegd is hier in 2014 een verkennend booronderzoek uitgevoerd, door archeologisch adviesbureau RAAP, waarbij diverse kansrijke locaties aangetroffen zijn.

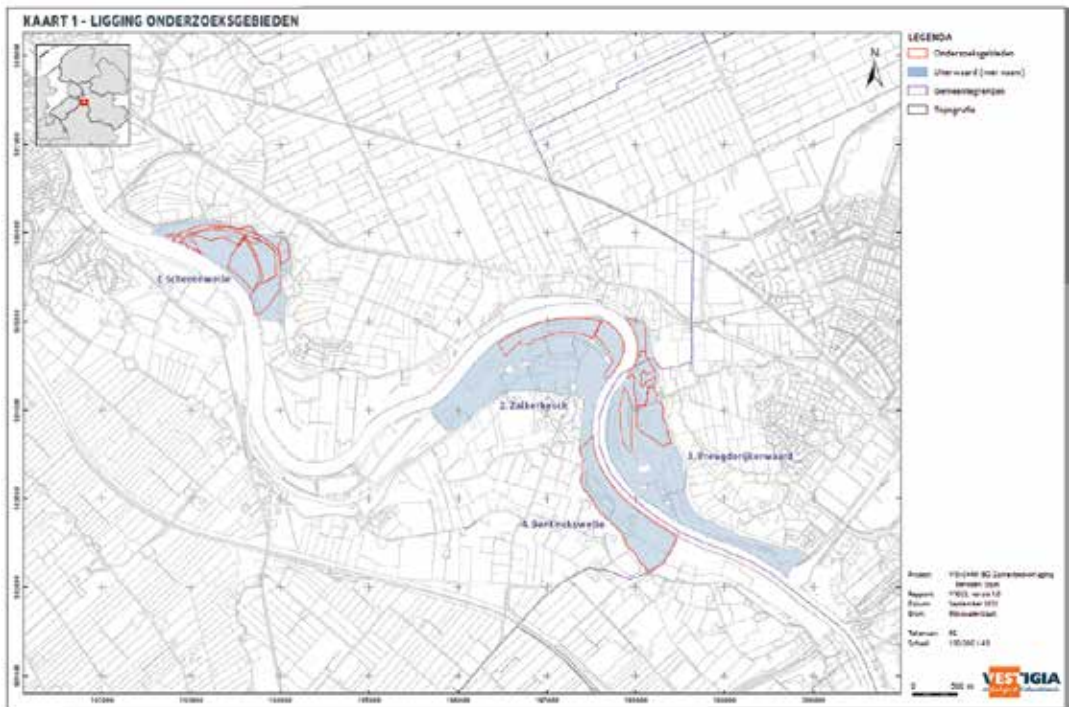
In juni en juli van dit jaar is in dit plangebied het tot dusver grootste archeologisch booronderzoek in de gemeente uitgevoerd. Op 360 locaties is de opbouw en gaafheid van de ondergrond in beeld gebracht. Daarbij is specifieke aandacht besteed aan de hogere dekzanden, waarop mogelijk sporen uit onder meer de Brons- en IJzertijd aanwezig zouden kunnen zijn. In het onderzoek zijn - veelbelovend - op een aantal plaatsen aardewerk- en botfragmenten en houtskooldeeltjes aangetroffen.

Conclusie is dat verschillende zones van de toekomstige dijktracés en de aan te leggen vaargeul archeologisch waardevol zouden kunnen zijn en daarom in aanmerking komen voor verder archeologisch bodemonderzoek in de vorm van proefsleuven. De belangrijkste zones zijn de strook tussen de De Chalmotweg en de viaducten Hanzelijn/N50, het natuurgebied de Enk, een deel van de Slaper en gebieden ten westen van de Molenkolk. Hiernaast bevat het plangebied, naast landschappelijke verschijnselen als kolken, ook cultuurhistorische interessante elementen zoals oude dijktracés en terpen, die ook voor vervolgonderzoek in aanmerking komen.

De uiterwaarden in het tracé van de zomerbedverlaging

Kenmerkend voor het landschap van Grafhorst, IJsselmuiden en Wilsum zijn de rivierduinen. Deze landschappelijke fenomenen zijn weliswaar intensief als zandwinplaats benut, maar nog steeds goed herkenbaar. Het gaat hierbij om prehistorische, eolische (door wind gevormde) landschapselementen.

In onze gemeente vallen twee typen eolische landschapsvormen te onderscheiden: rivierduinen en dekzandruggen. Tijdens de laatste ijstijd (Weichselien) heerste een poolklimaat, waardoor vegetatie vrijwel niet tot ontwikkeling kwam. Zodoende had de wind vrij spel op het zand dat verstoven werd en een pakket dekzand vormde met welvingen. Dit zandpakket vormt bodemkundig de ondergrond in onze gemeente. In de prehistorie werd de dorre zandvlakte doorsneden door de Rijn en zijn lokale opvolger, de Oer-IJssel. Omstreeks 11.500 jaar geleden eindigde de ijstijd en verbeterde het klimaat. Tamelijk langdurig bleven de rivierbeddingen nog onbegroeid en vond hier zandverstuiving plaats. Uit dit opgestoven zand zijn toen de

Deel van de IJssel met de vier uiterwaarden. Naar Vestigia 2012.

grote rivierduinen in onze gemeente gevormd. Interessant is dat in onze gemeente ook in sub-recente tijden vorming van rivierduinen plaatsvond in enkele kronkelwaarden langs de IJssel.

Deze gebieden staan recent in de belangstelling vanwege de zomerbedverlaging van de IJssel. Aangezien het oorspronkelijke tracé, vanwege verdroging en nadelige effecten op de drinkwatervoorziening, van circa 21 kilometer ingekort is tot circa 7,5 kilometer, waren ontwerpaanpassingen vereist. Naast de zomerbedverlaging zijn daarom aanvullende ingrepen in enkele uiterwaarden langs de IJssel gedaan. Het betreft de volgende vier uiterwaarden: 1) Scherenwelle, 2) Zalkerbosch, 3) Vreugderijkerwaard en 4) Bentinckswelle. In verband met de geplande ingrepen heeft Rijkswaterstaat aan Vestigia Archeologie & Cultuurhistorie opdracht verleend om een bureauonderzoek te verrichten naar de archeologische waarden in het plangebied.

Van de voorgenomen maatregelen in de uiterwaarden is een overzichtskaart opgesteld. Tijdens het opzetten van het bureauonderzoek was de precieze omvang en locatie van de maatregelen nog niet bekend. Voor de vergunningverlening is per ingreep een zoekgebied aangegeven op de maatregelenkaart. Binnen het zoekgebied zullen de uiteindelijke inrichtingsmaatregelen worden ingepast; maar dit betekent niet dat het gehele zoekgebied wordt vergraven.

Uiterwaarden en Zalkerbos

De uiterwaarden zijn belangrijke elementen in het Kamper landschap. De IJssel is geen regelmatig verloopende rivier. Tussen Deventer en Zwolle heeft de bedding een recht verloop. Ten zuiden van Zalk meandert de rivier, om voorbij IJsselmuiden te vertakken in de delta. Het meanderende gedeelte kenmerkt zich als een stroomgordelzone met fraaie uiterwaarden.

De omstreeks 600 ontstane IJssel kon langdurig ons gebied onbelemmerd binnenstromen. Vanaf de 14de eeuw beperkten de eerste dijken de stroombedding van de rivier. Tijdens de winter en bij stormvloed brak de rivier geregeld door de dijken heen en overstroomde het achterliggende land. Nog in 1926 overstroomde het gebied bij Zalk na een dijkdoorbraak. Door de wisselende stroomdraad van de IJssel ontstond in de bedding enerzijds een schurende werking en anderzijds verzanding. Vooral in het meanderende deel van de IJssel was en is deze wisselwerking sterk. De verzanding werd ernstig vanaf ongeveer 1421, toen de Waal, na de St. Elisabethsvloed van dat jaar, substantieel meer Rijnwater afvoerde ten koste van het waterdebiet in de IJssel. Vooral vanaf de tweede helft van de 15de eeuw slibde de IJssel benedenstrooms grotendeels dicht. Aan het begin van de 17de eeuw kon men

tijdens de zomer soms met paard en wagen de IJssel oversteken.

Het is onzeker wanneer de uiterwaarden in de IJssel ontstaan zijn. Op den duur werden de rivierdijken winterdijken en zijn de uiterwaarden van zomerdijken voorzien. Doordat de uiterwaarden binnen het winterbed van de rivier lagen en liggen, overstromden ze vrijwel jaarlijks. Algemeen geldt dan ook dat de bovenlaag van de bodem in deze gebieden zich kenmerkt als een 'vaaggrond', relatief jonge afzettingen met een beperkte fysische rijping. Vanaf de 16de eeuw ontstonden aan de zuidostrand van het Zalkerbosch en aan de zuidwestzijde van de Vreugderijkerwaard enige rivierduinen, die eventueel bewoond kunnen zijn geweest. Beschikbaar historisch kaartmateriaal verschaft echter geen aanwijzingen voor enige bebouwing binnen de deelgebieden.

Voor de historisch-geografische ontwikkeling van de plangebieden vanaf het begin van de 19de eeuw is gebruikt gemaakt van Kadasterkaart 1811-1832 en van de Topografische Militaire Kaarten uit 1850 en 1871. Uit dit historisch kaartmateriaal blijkt dat op geen van de uiterwaarden bebouwing aanwezig was. Het dijkpatroon is duidelijk weergegeven. Ten oosten van Scherenwelle bevindt zich een eiland genaamd Uiterwijk Keulensand, dat op genoemde kaarten eveneens onbebouwd was. De landschappelijke toestand is tot op heden ongewijzigd.

Het Zalkerbosch is een hardhoutbos met boomsoorten als iep, eik en es. Al is in de 19de eeuw veel van dit bos weggekapt, dit deelgebied vormt het best bewaarde voorbeeld van een uiterwaardenbos in Nederland. Het Zalkerbosch vertoont op de geraadpleegde kaarten enkele paden die evenwijdig en haaks op de rivier lopen. Op de kaart uit 1850 is een weg zichtbaar die vanuit Zalk naar het noorden richting de IJssel loopt, het huidige Veepad. Op de kaart staat het 'voetveer' aangegeven richting Veecaten, aan de overzijde van de IJssel. Deze situatie is tot op heden niet veranderd.

Op de Kadasterkaart 1811-1832 is het noordelijke deel van de Vreugderijkerwaard aangeduid met 'Opper Vekaten'; in het midden staat in dikker schrift 'Vekaten'. Aan de ooststrand langs de huidige Veecaterdijk (buiten het deelgebied) is een gebouwd object zichtbaar aangeduid met 'Yssel-Stein'. Ten zuiden van het deelgebied (dus eveneens buiten het deelgebied) is het huis 'Vreugdenrijk' zichtbaar. Op de Topografisch Militaire Kaart van 1850 is de weg vanuit IJsselstein zichtbaar die westwaarts loopt naar het 'pontveer' richting Zalk aan de overzijde van de IJssel. Op de Topografisch Militaire Kaart van 1871 is het gebied ten noorden van deze weg aangeduid met 'Veerdams Uiterdijk' (de weg zelf met 'Veerdam'), het gebied ten zuiden van de

weg met 'Vreugderijkerwaard'. Deze situatie is tot op heden niet veranderd. Op het geraadpleegd kaartmateriaal vertoont ook de Bentinckswelle zich als een onbebouwde uiterwaard, maar er zijn wel enkele paadjes aanwezig, die door een moerassig gebied lopen. Ook deze situatie is tot op heden niet veranderd.

Uit de deelgebieden zijn geen archeologische vondsten bekend, met uitzondering van de Bentinckswelle, waar een losse vondst is gedaan. Binnen het plangebied bevinden zich geen (bekende) archeologische waarden. Voor het gebied ontbreekt echter een ruimtelijke analyse van de lokale bodemkundige opbouw met een check op de archeologische relevantie van de verschillende grondlagen. Voorlopig geldt voor de plangebieden, met de huidige kennis, een lage verwachting op het aantreffen van archeologische sporen. Voor alle vier de deelgebieden bestaat er echter de kans op een toevallige vondst. Hierbij moet gedacht worden aan scheepswrakken, scheepsonderdelen en afval uit de Late Middeleeuwen/Nieuwe tijd, of structuren uit de Late Middeleeuwen/Nieuwe tijd, zoals dijkpatronen, kadewerken, beschoeiingen en scheepswerven.

Waarom is de IJsselkogge afgezonken?

Archeologisch onderzoek in het zomerbed van de IJssel ter hoogte van de Koggewerf in 2010 leidde tot de vondst van een 15de-eeuws koggewrak. Het onderzoek, dat plaatsvond in het kader van de voorbereiding van het project Ruimte voor de Rivier IJsseldelta van Rijkswaterstaat, is tot en met 2013 aangevuld met enkele andere onderzoeken. Daaruit blijkt dat bij het koggewrak tenminste twee scheepjes (een aak en een punter), en een aantal andere houten objecten zijn aangetroffen. Vanwege de verlaging van het zomerbed van de IJssel ter hoogte van Kampen in de komende jaren kunnen de historische scheepsresten niet ter plaatse behouden blijven en heeft Rijkswaterstaat besloten ze verder archeologisch te onderzoeken en vervolgens te bergen.

Van de twee begeleidende scheepjes is de aak middeleeuws. Hoewel de datering van de punter nog onzeker is, lijkt het er op dat de drie schepen gelijktijdig zijn afgezonken. De drie schepen zijn heel bewust systematisch op deze plek gedeponneerd. Door de ontdekkers van de IJsselkogge is gesuggereerd dat de schepen zijn afgezonken omstreeks 1440 om de doorstroom van de IJssel te verbeteren. Mogelijk kan deze maatregel herleid worden tot het jaar 1437, toen de bisschop van Utrecht met de steden Kampen en Deventer maatregelen nam ter verbetering van de doorstroom van de IJssel. Mogelijk zijn de wrakken afgezonken om te dienen als basis voor een krib.

Hoewel deze verklaring plausibel klinkt zijn er echter meerdere mogelijkheden, waarbij gedacht kan worden aan: oorlogshandelingen, een ongeluk of calamiteit, een reparatieplek of een veerplaats. Om meer duidelijkheid te krijgen in de reden voor het afzinken van het scheepsensemble heeft Rijkswaterstaat besloten de voorbereiding van het archeologisch onderzoek en de berging van het scheepsensemble uit te breiden met een onderzoek naar de historische achtergrond en de paleo-landschappelijke context van deze vindplaats. Hiervoor heeft Rijkswaterstaat opdracht gegeven aan Vestigia Archeologie & Cultuurhistorie. Voor het onderzoek zijn originele historische bronnen, relevante literatuur en historisch-cartografisch materiaal geraadpleegd.

Er zijn verschillende historische bronnen uit de 15de eeuw in het Gemeente-archief van Kampen, maar geen enkele hiervan bestrijkt deze eeuw volledig. Dit geldt voor de stadsrekeningen van Kampen uit die eeuw, het *Digestum Vetus* (1454-1473), het *Collectorium* (1365-1427) en het *Liber Diversorum Deel B* (1456-1498). Verder is gezocht in de beschikbare stukken over middeleeuws dijkbeheer; de inv. nrs. 1953, 1970 en 1972 van het *Oud Archief* en de archieven van het *Waterschap IJssellanden* en het *Oud Archief Waterschap Mastenbroek* (vanaf 1453). Al deze bronnen leverden niets op. In geen van deze bronnen staat iets vermeld over het afzinken van schepen of over een scheepsramp op de plek van de IJsselkogge.

Aangezien het afzinken van het scheepsensemble niet vermeld staat in het

Kaart uit 1799, waarop een veer tussen Brunnepe en Seveningen staat aangegeven. Naar Vestigia 2012.

Digestum Vetus, waarin veel feiten met nieuwswaarde genoteerd zijn, lijkt het onwaarschijnlijk dat deze gebeurtenis heeft plaatsgevonden in de periode 1454-1473. Hieruit valt - met het nodige voorbehoud - te concluderen dat de boten, vooral gezien de conclusies uit het onderzoek (circa 1440) afgezonken moeten zijn vóór 1454 of na 1473. Welke reden valt aan te voeren voor het afzinken van de boten?

In de 15de eeuw raakte Kampen betrokken bij verschillende oorlogen op de Zuiderzee. Deze zee was sinds de Hollands-Friese oorlog van 1396 een onveilige vaarzone geworden voor koopvaarders, doordat strijdende partijen gebruik maakten van kapers. Kaapvaart was een effectief middel om een vijand op goedkope wijze zware economische schade toe te brengen.

Regelrechte problemen met Holland kreeg Kampen in de periode 1419-1422, toen de Hollandse partijstrijd plaatsvond tussen hertog Jan van Beieren en zijn dochter Jacoba van Beieren. De stad had, samen met de bisschop, de zijde van Jacoba gekozen. In deze periode vocht een Kamper scheepsvloot bijvoorbeeld op de Zuiderzee tegen de Hollanders. De Zuiderzee was in het begin van de 15de eeuw geen veilig gebied voor kooplieden, maar uit historische bronnen blijkt niets van gezonken schepen nabij Kampen.

In de 18de eeuw was er een veerplaats nabij de huidige Koggewerf. Dit veer verbond Brunnepe met Seveningen. De aanlegplaats van het veer bevond zich echter niet ter plaatse van het scheepsemble. Uit het archiefonderzoek kon helaas geen definitieve verklaring voor het afzinken van de wraken verkregen worden. Van een oorlogshandeling, een scheepswerf, of een calamiteit is niets gebleken. Het archiefonderzoek lijkt zodoende - indirect - de oorspronkelijke theorie van watermanagement te bevestigen. Hierbij zijn twee mogelijkheden opportuun. Met de krib is getracht het Zuiderdiep af te sluiten, of er is geprobeerd om meer water naar het verzandende Noorderdiep te leiden. De maatregelen vonden stellig vóór 1454 plaats, of minder waarschijnlijk, na 1473.

Geraadpleegde rapporten

Huizer, J., *Plangebied Reevediep (gemeente Kampen). Prospectieplan (bureauonderzoek) voor karterend en waarderend veldonderzoek*, ADC Rapport 3781 (Amersfoort 2014).

Klomp, M., *Stationskwartier. Archeologische Rapporten Kampen 1* (Zwolle, 2014).

Weerheijm, W.J., R. Schrijvers en R.M. van Heeringen, *Zomerbedverlaging Beneden-IJssel, gemeenten Kampen en Zwolle. Ruimtelijk advies op basis van archeologisch bureauonderzoek*, Vestigia rapportnummer: V1022 (Amersfoort, 2012).

Wijngaarden, M. van, W.A.M. Hessing en R. Schrijvers, *Mogelijke oorzaken en verklaringen voor het (af)zinken van de IJsselkogge bij Kampen. Een historische en paleo-landschappelijke verkenning*. Vestigia rapport (Amersfoort 2014).

Willemse, N.W. en G. Zielman, *Plangebied Reevediep, gemeente Kampen. Inventariserend geoarcheologisch onderzoek*, RAAP Archeologisch Adviesbureau (2014).